

Azt hiszem, minden vizuális

BESZÉLGETÉS BÁNKI RÓZÁVAL

– *Jeles András Kedves ismerősök című előadása után Duda Éva Arénájához tervezte ruhákat. Szokatlan, hogy mozgásszínháznak dolgozol.*

– Alapvetően nem szeretem a tipikusan mai magyar mozgásszínházat, sőt nem is érdekel különösebben, mert szerintem rendkívül l'art pour l'art, ha egy előadás nem jut el valahonnan valahova. Duda Éva azonban olyan lírai betéteket komponál a darabjaiba, és annyira élővé változtatja a halált, ami figyelemre méltó. Az előadás egy arénában játszódik, ahol homokos esik. A jelmezeket fémszálas nyersvászonból, egy színben tartottam, koszlott homokfehérben, órányal, kézzel megfestve, ami kiemeli a figurák archaikus jellemét. A ruhák nem a test vonalát követik, mint általában egy táncelőadásban, hanem a mozgás lendületét sugallják. A szabásvonalak különböznek, ahogyan a táncosok is különböznek egymástól.

– *Erős képiséged miatt nem szoktál összeütközésbe kerülni a díszlettervezővel?*

– Sem a rendezőkkel, sem a díszlettervezőkkel nem szoktam konfrontálódni, inkább a színésznőkkel, néha, ha valaki nem találja magát elég szépnek vagy érdekesnek, és ilyenkor más ruhát vagy kalapot szeretne. Én azonban az összhatásban, az egész látványvilágban gondolkodom. Az emberben leginkább a test, az arc, de főleg a tekintet érdekel. Egy mozdulat néha sokkal többet elárul valakiről, mint gondolná, és ezt bizonyos színésznőkkel elég nehéz megértetni. Nem

tartozom a magasztalt pszichológus-tervezők közé.

– *A sminkeket is te találod ki?*

– Igen, az arcnak mindenképpen egységet kell alkotnia a testtel. A stílus rányomja a bélyegét az egész előadásra, és ezt csak akkor lehet megbontani, ha annak direkt jelentősége van.

– *Leggyakrabban fekete színeket használsz a jelmezeidben.*

– A feketét azért szeretem, mert ha minden színt összekeverünk, feketét kapunk, ez a színek szintézise. A fekete intimitás, meghittség, dráma. Úgy látom, hogy valami ősi, kollektív félreértés folytán az emberek a fekete színt kizárólag a halállal vagy a gyásszal azonosítják, és idegenkednek tőle. Pedig ha végignézünk a viselettörténeti korszakokon, az is kiderül, hogy bizonyos korokban feketét hordtak ünnepi viseletként. Azért maradtak fenn a kis fekete zsorzetruhák, mert csak ünnepeken viselték, és nem használódtak el. Amúgy meg miért utasítanánk el mindent, ami a gyászra emlékeztet? Feketéből jól lehet tervezni, mert nem zavar a színek jelentése. A színeknek szimbolikus tartalmuk van. Szeretem a kéket, mégis a legritkább esetben használhatom, mert az a szellemi ember szimbóluma. És hiába állna jól egy szép, szőke színésznőnek, ha ez a szerepével nincs összhangban. Ugyanez a problémám a vörössel: eleve félek tőle, mert annyi vér folyik igazságtalanul a világon, és annyira elhasználta már a pornográfia, viszont bizonyos szituációkban pont erre van szükség. Pél-

dául a *Kedves ismerősök*ben a prostituáltakat nagyon is jól lehetett pirossal jellemezni.

– *De talán éppen a színek erős szimbolikája miatt érdemes velük játszani.*

– Ez a rendezői koncepciótól is függ. Volt már rá példa, hogy használtam színeket, például az egri *Oidipuszban* Pap Verára (Iokaszté) vörös ruhát adtam, ami baljós módon előrevetítette a tragédiát. Úgy próbálok a színekkel játszani, hogy a teljes színtelenségben a kicsi színes részletek kapjanak hangsúlyt – egy selyem nyakkendő vagy egy kesztyű, egy kalap –, mert az apró részletekkel lehet a legjobban kihangsúlyozni valamit. Valló Péter a *Cseresznyés kertben* (Radnóti Színház) azt kérte, hogy a ruhák legyenek maiak, de „mintha” századelejek lennének. El Kazovszkij tervezte a díszleteket, és mivel ő orosz, akihez Csehov vagy az orosz ember nagyon közel áll, javasolta, hogy a cselédeket öltöztessen tipikus keményített fekete cselédruhába. Így is lett, kedvenc anyagomból, fekete klottból varrtunk gyönyörű cselédruhákat és fürdőruhát Anyának. Mivel a díszlet színe minden felvonásban változott, a ruhákat ugyanolyan szabással, de más-más színben terveztem meg. Fehér, sárga-barna, vörös-lila-rózsaszín és fekete selyemsantung, klott és lenvászon ruhák következtek egymás után. Ezzel sugalltuk, hogy bár a jelenetek változnak, és a történet a tragédia felé tart, a csehovi létezés mégis változatlan.

– *A jelmezeidben mindig érzek egy expresszionista vonalat.*

– Ha én csinálom a jelmezt, mindig lesz benne valami a húszas évekből. Nem direkt módon, csak úgy véletlenül... Beszűrődik... Másrészt leginkább a képzőművészet és a film inspirál, meg a régi fotók. Sarah Moon, Picasso és Gyagilev, El Kazovszkij, Tarkovszkij, az orosz avantgárd, Max Ernst, Artaud vagy a japán Yohji Yamamoto, a némafilmek, de nem túl sok minden. Nem maradt hatástalan a retróőrület sem, de azt inkább csak divathullámnak érzem. A legfontosabb az új érték, és az, hogy a ruháim felismerhetők legyenek. Mindig vonzott az olyan idő által elkoptatott, szakadt ruha is, ami valamikor gyönyörűsége volt. Azok a ruhák, amelyeket még kézzel varrtak, különös gonddal öltögettek, és a hosszú hordásban átvették viselőjük személyiségét. Egy kabátról, egy kalapról vagy egy kombinéről rögtön ráismertünk: ez Józsi vagy Erna. Ezt a látásmódot a nagymamámtól örököltem. Szeretem, ha valami emberi, a szó humánus értelmében. Mint például a kis fekete ruha, amiben tényleg az vagy, aki vagy. A ruhája mindenkiről elárulja, hogy ki ő valójában.

Magyarországon egyáltalán nem létezik öltözködés-kultúra, ezért nincs is becsülete az öltözőknek. Egy ruha akkor szép igazán, ha kényelmes, és nem azt mondják rá, de szép, hanem azt: de szép ez a nő! És ez hatványozottan igaz a színpadon.

– *Soha nem vágytál arra, hogy állandó tagja legyél egy kőszínházi társulatnak?*

– Nem, nem hiszem. Egyrészt szeretek újabb emberekkel találkozni, újabb kihívásokkal szembesülni, másrészt megőrülnék attól, ha előre meghatároznák, mit kell terveznem egy évadban. Fontos számomra, hogy legyen választási lehetőségem, és hiszek a véletlenekben. Nem tudnék beállni a sorba, nem tudnék sablonember lenni, aki mindenkinek megfelel. Kívülálló vagyok. Vannak olyan emberek, akikkel úgy érzem, hogy száz évig is együtt tudnék dolgozni, és akadnak olyanok is, akikre csak ránézek, és rögtön tudom, ez nem fog működni. Például nagyon izgalmas volt együtt dolgozni a két orosz rendezővel, Szergej Maszlobojcsikovval (*West Side Story*) és Vlagyiszlav Troickijjal (*Csongor és Tünde*), mert egész másképpen viszonyulnak a színházhoz, mint sok magyar rendező. Van, aki képtelen képekben gondolkodni, megvan ugyan az elképzelése, de nem igazán tudja, hogy fog ez a színpadon megjelenni. Szergej viszont képzőművész rendező, és azért volt csodálatos vele dolgozni, mert számomra minden vizuális, még a zene is. Ő tényleg lát. Sajnos, ha a magyar közönség beül a *West Side Story*-ra, a valamikori filmet akarja viszontlátni. Húsz évvel ezelőtti mondanivalót és látványt. Troickij pedig azért érdekes, mert a rendezéstől a koreográfián át a színpadképig mindent ő talál ki, zenét komponál, és szeretetre méltó szabad ember, ami szintén ritka. Ugyanakkor enged dolgozni, és nyitott az új ötletekre.

– *De azért vannak állandó rendezőid is.*

– Igen, Perovics Zoltánnal Szegeden a Metanoia Különítményben több mint tíz évig együtt készítettük az összes előadást. Jeles Andrással a kaposvári *Ványa bácsiban* és a *Kedves ismerősökben* dolgoztam. Egészen fiatal koromban nagy rajongója voltam *A mosoly birodalmának*. Nagyszerű előadás volt, az én korosztá-

lyomnak meghatározó színházi élmény. Vagy a *Szélvihar*. Ott olyan szerencsés csapat jött össze, amely egy különös világot képviselt – gondolom, Jeles világát –, és ha meg sem mozdultak a színpadon, akkor is hihetetlen intenzitással voltak jelen. Engem vonz mindenféle minimalizmus. Ugyanakkor néha nem árt a részletekbe menő aprólékoság sem. Jeles Andrásban ez mind megvan, különleges művész, nem is értem, miért nem versenyeznek érte a színházigazgatók. Szeretem gondolati és képi ötleteinek összhangját is, választékos ízlését, a magányos gondolkodót, műveltségét, szuverenitását. Úgy komponál, mint egy festő vagy egy zeneszerző. Érvényes mondanivalója van a világról.

A *Ványa bácsiban* nem tértünk el a XIX. század végi ruháktól, de spárgából készült parókákat adtam a színészekre. Itt a csehovi cselédek fekete zsakettet és fehér mídert viseltek. Fiúk, lányok egységesen. A fejükön mai *haute couture* fejpánt. Ez a jelmezkreáció számomra a cselédséget mint fogalmat örök érvényre emelte. Nem tudom, a néző elgondolkodik-e ilyenkor az öltözőken is, vagy csak a szövegre, a történetre koncentrálnak.

– *Az alternatívabb műfajokban nem kényyszerülsz sokkal nagyobb kompromisszumokra az anyagi tényező miatt?*

– Ezt nem kompromisszumnak nevezném, inkább tehetetlenségnek. Lehetetlen helyzetekből kell megvalósítani valamit, ami egész embert kíván, mert folyamatosan újabb és újabb ötletekre van szükség ahhoz, hogy a ruha méltósága megmaradjon. Például elköteleztem magam a természetes anyagok mellett, és csak akkor szoktam műanyagot használni, ha tényleg indokolt, mondjuk, egy igazi műanyag agyú lény ábrázolása esetében. Ezért néha inkább áldozok rá, és nullára jövök ki, de minőségre törekszem. Amúgy meg a költségvetés nem lesz magasabb ott, ahol kizárólag természetes anyagokat használok, mint ahol megengedik maguknak a műanyagot vagy a nejloncsipkét. Ez persze nem zárja ki, hogy néha műanyag zsákat adjak valakire.

– *Jelmeztervezésen kívül mással is foglalkozol.*

– Igen, készítettem egyszer egy dokumentumfilmet az autizmusról *Nappali álmodozók* címmel, majd egy újságíróval ugyanerről egy interjúkötetet. A nappali álmodozók az én angyalaim – ha van ilyen –, ez a jelenleg a magára hagyott magány. Ez egy fekete-fehér film, némafilmnek is nevezhetjük. Az autisták egy része nem beszél. Nem tudjuk, azért-e, mert nem tud, vagy mert nem akar. És ez felveti, hogy milyen világ az, ahol egy ember elnémul. El kell némulnia? A filmen emberek beszélnek erről a témáról. Képeiben sincs semmi szenzációs vagy rendkívüli, mindössze olyan részleteket, kezeket, lábakat, tekinteteket látunk, amelyek elindítanak, és esztétikailag is élményt nyújtanak annak, akinek van erre szeme. Úgy értem, a másságra. Az autisztikus gyerekek kézmozdulatai mint a rebbenő, törött szárnyú madaraké. Egy szemrebbetésük is gyönyörű, mert teljesen az, ami, nem akar másnak látszani. Nem érinti őket semmiféle társadalmi elvárás. Nagyon különleges és csodálatos dolog, ahogy a részleteken keresztül megmutatkozik az ember valódi lénye. Szívesen rendeznék egy előadást, de erre nincs lehetőségem. Viszont csinálom divatbe-

A portrékat Schiller Kata készítette

mutatókat és kiállításokat. Ilyenkor tárgyyszerű ruhákat készítek, néha szoborszerű, máskor hordható, de mégis inkább kiállítandó ruhákat. Magam varrom és kézzel festem őket. Mindaz inspirál, amit látok a világban, a természetből áradó szeretet, a tenger, az állatok, a fények, egy tekintet, a véletlen mint jelenség, a más oldalról közeledő. Ezek a munkák ellen-divatbemutatók, avantgárd ötletek alapján készült események. Rám minden komoly érzelmi hatást gyakorol. Ujj Zsuzsi (a Csókolum együttes énekesnője) a legutóbbi kiállításomon azt mondta: „megéreztem, hogy ezek a ruhák árva.” Azt hiszem, valami emberit szeretnék megmutatni.

– *Előfordul, hogy egy jelmez túl hangsúlyossá válik?*

– Egyszer Csizmadia Tibor mondta egy előadás után a jelmezeimről, hogy azok annyira evidensek, nem jók vagy rosszak, hanem egyszerűen észrevehetetlenek. Belesimulnak az előadásba. Ez érdekes kritika volt. Ő a Kiscelli Múzeumban rendezte a *Koldusoperát*, El Kazovszkij készítette a díszleteket, én a jelmezeket, és teljesen szabad kezet adott. Az Ecseriről szereztem be túlluhákat, mídereket, neccharisnyákat és csipkekesztyűket. Még manapság is találkozom emberrel, aki emlékszik ezekre a ruhákra, pedig több mint tíz éve.

– *Ezek szerint fontos neked a kritika?*

– Igen, szerintem a kritika – a József Attila-i „érted haragszom, nem ellened” értelmében – nagyon sokat segíthet. Viszont ez a valóságban nem így működik. Egy rendezőnek nem mondhatom, hogy el vagyok ájulva a munkájától csak azért, mert a barátom – amikor tudom, hogy sokkal többre képes. Különbösen is van, hogy valami pont attól tökéletes, hogy esetlen. És nekem se gratuláljon, ha mindketten tudjuk, hogy valami nem sikerült. Ma a művészvilágban mintha elfelejtették volna, hogy kísérletek résztvevői vagyunk, és igenis van olyan, hogy valami nem sikerül. Ez a sikerorientáltság annyira megfertőzte az embereket, hogy már nem is veszik észre. Emellett a magyar kritika még mindig kizárólag a színészekre helyezi a hangsúlyt, és az előadás látványvilágát elintézi pár mondatral, vagy csak megkövesedett, húsz évvel ezelőtti szinten ír a vizualitásról. Kevés a kivétel.

– *Van olyan műfaj, ami távolabb áll tőled?*

– Az operettet nem szeretem igazán, és a vígjátékot is csak akkor, ha nagyon szellemes. Inkább tragikus vagy lírai alkat vagyok. Azért egy Jeles-vígjátékban szívesen részt vennék.

– *Valahogy a hagyományos polgári drámát is nehezen tudom elképzelni veled kapcsolatban.*

– Azt tényleg nehéz lenne, bár vannak ötleteim az öltözeteket illetően, persze csak úgy, ha az egészet a főnökjára lehetne fordítani.

– *Alternatív színház után nem nehéz kőszínházi formák között dolgozni, ahol alig van lehetőség a kísérletezésre?*

– De, nagyon. Viszont a kőszínházi formák között is igyekszem érvényesíteni az elképzeléseimet. Pécssett a *Csókos asszonyban* például Gaultier-szerű örületeket, csúcsos melltartókat és hatalmas absztrakt hajakat terveztem, de az operettből nekem valahogy mindig hiányzik valami, hiába valósulnak meg a ruháim, ott mindig megbontja valami az összhangot. Talán a műfajt nem is lehet másképp színpadra vinni, csak így: felborítva. A minimál-mániámat kevés rendező fogadja el, pedig a minimalista jelmez ezerszer többet tud kihozni a színészekből.

– *Egy minimalista jelmezben felerősödnek a színész gesztusai, a mimikája, az egész karaktere, és így sokkal nehezebb megoldania a feladatát.*

– Ez igaz, de sokkal izgalmasabb. És a színész – jó esetben – azért lett színész, hogy újabb és újabb kihívások elé állítsa magát, és ne futamodjon meg a lehetőségek előtt. Tudom, hogy ez merész kijelentés, mert a jelmeztervezés alkalmazott művészet, de olyan meghatározó látványt kell kreálni, hogy az előadás szöveg nélkül is működjön, és a jelentés ne sérüljön. A lecsupaszítotttságban az előadás nem a jelmezről szól, mégis hozzásegíti a színészt ahhoz, hogy a színpadi pillanatot tökéletesen át tudja adni. Ehhez hozzájárul a világítás is – esetleg csak egy fél arcot látunk egy kalap takarásában, de ennek a fél arcnak hoznia kell ugyanazt a jelentést, ami különben egy gesztusrendszer feladata lenne. Azt is szeretem, amikor egyetlen gesztusban megnyilvánul az egész karakter. A *Ványa bácsiban* Bartsch Kata játszotta Jelena Andrejevna-t. Ūl egy kerti hintaszékben, mögötte áll az idős férje, akit gyűlöl, de mindig úgy beszélget vele, hogy ezt a férj nem veszi észre. Aztán hirtelen tesz egy olyan mozdulatot, mintha öklendezne, de ezt is csak a néző látja, a férj nem, mert mögötte áll. Ez szerintem sokkal többet elmond a viszonyokról, mintha órákig beszélne arról, hogy mennyire utálja a vén trottyost. A mai napig kiráz a hideg, ha eszembe jut ez a jelenet.

Ha az ember azért van ezen a világon, hogy megtanuljon valamit, akkor egyszer csak észreveszi a letisztult mozdulatok bölcsességét, a másik ember lényegét. A minimalizmus nem leegyszerűsíti a dolgokat, hanem éppen bonyolultságukat sűríti egybe a lényegre keresve. Ahogy a szűfi bölcsék mondják, minden emberben van egy kék gyöngy, és ha te képes vagy arra, hogy bárkiben megtaláld ezt a gyöngyöt, akkor különleges látásmódrá tettél szert. Az a kérdés, hogy meg lehet-e ezt tanulni.

AZ INTERJÚT KÉSZÍTETTE: SELMECZI BEA